

Бир обида тарихи

*Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейи катта
илмий ходими. Валиева Ҳадияхон.*

Сохибқурон Амир Темурнинг жаҳон маданий тараққиётида улуғвор из қолдирган Уйғониш-Ренессанс даврининг шаклланишига улкан ҳисса қўшгани шубҳасиздир.

Амир Темурнинг осойишта кунлари, асосан, унинг Самарқанд ташқарисидаги боғларида ўтарди. Мана шу боғларидан бири-Боғи Дилкушо (“Дилларни хуш қилувчи боғ”), бошқача номи “Яқиндаги боғ” дир. Ҳозирги пайтда Самарқанд шаҳрининг шарқий қисмида Ишратхона номи билан маълум бўлган нодир меъморий ёдгорлик айнан шу боғ худудида жойлашган.

Архитектура тарихшунослигининг асосий тадқиқот манбаи археологик ва қўлёзма материаллар бўлганлиги туфайли, кўпинча қадимий меъморий ёдгорликлар моҳияти ва санасини белгилаш юзасидан олиб борилган изланишларда баҳслар юзага келади. Мана шундай баҳслардан бири-Ишратхона дастлаб қандай бино тарзида қурилганлиги масаласидир.

Уни баъзи тадқиқотчилар қаср қолдиқлари деб санаб, бошқалари эса, мақбара деб ҳисоблайди. Чунончи, 1970-80-йилларда Г.А.Пугаченкова ва олиманинг шогирди, таниқли меъморшунос П.Ш.Зоҳидов ўртасида Ишратхона дастлаб қурилганда қасрмиди ёки мақбарамиди деган мавзудаги баҳс ўз поёнига етмай қолди. Бугунги кунда меъморшунослик, ва, умуман, фанда юзага келган Ишратхонанинг халқ орасида ва дастлабки тадқиқотчилар томонидан қаср сафатида эътироф этилишининг сабаблари сифатида бинонинг номланиши ва ўрта аср қўлёзмаларидаги шу борадаги маълумотларни келтириш мумкин. Мазкур боғ ҳақида Шарафиддин Али Яздий қуйидаги маълумотни келтирган: “799 (ҳижрий)йили куз фаслида Конирил мавзейига боғи Эрамдан кўра дил очадиганроқ, жаннат бўстонидан

кўра шодлантирадиганроқ бир қаср қуришга буйруқ берилди. Боғга Дилкушо деб ном берилди”.

Мазкур иншоот хусусида Мирзо Бобур шундай тафсиф берган: “Самарқанднинг шаркида (Амир Темур) икки боғ солубдур, бириким йирокдур, Боғи Бўлдудур, ёвукроғи Боғи Дилкушодир. Андин Феруза дарвозасигача хиёбон қилиб, икки тарафида терак ёғочларни эктурубтур. Дилкушода ҳам улуғ кўшк солдурубтур, ул кўшкта Темурбекнинг Ҳиндистон урушини тасвир қилибтурлар”.

Низомиддин Шомий Амир Темур 1399 йилнинг 29 апрель куни давлат арбоблари билан Боғи Дилкушода бир кеча тунаб қолганлиги ва бу боғ Амир Темурнинг рафикаси Тўкалхоним шарафига 1396 йилда қурилганлигини ёзади.

В.Л.Вяткин археологик қазишмаларга асосланиб, бу боғни Ҳиндувон қишлоғида (кейинчалик Дўнг қишлоғи деб аталган) эканлигини айтади. Тадқиқотчиларнинг деярли барчаси бу боғ ўша ердалигини, Ишратхона мажмуасини эса, Амир Темурнинг кўшки сифатида қайд қилишган. Чунончи, шарқшунослар А.Л.Кун, И.И.Срезневский, хорижий саёҳатчилар Ж.Жеклер ва Х.Крафтлар ҳам ушбу ёдгорликни Амир Темурнинг саройи қолдиқлари деб ҳисоблашган.

Бу ёдгорликни Амир Темурнинг кўплаб бунёд этган қасрларидан сақланиб қолган яғонасигина деб ҳисобланган. У ҳатто Ишратхонани бадийий жиҳатдан Гренада (Испания)даги машҳур вВал-Ҳамра (Альгамбра)саройидан ҳам гўзалроқ деб эътироф этган. 1970-80-йилларда олиб борилган археологик текширишларда аниқланган Боғи Дилкушо жойлашган ер майдони XX асрнинг охирларигача узумзорларга айлантирилган бўлиб, эски боғ ўрни ва уни ўраган пахса деворлардан бугунги кунда асар ҳам қолмаган. Археологик қазишма вақтида Амир Темур боғи деворлари қолдиқлари, кўплаб рангли кошин парчалари, ҳар хил идиш синиқлари, мис тангалар топилган.

Шарафиддин Али Яздийнинг ёзишича, Боғи Дилкушодаги сарой боғнинг ўртасида жойлашган бўлиб, тўрт томонида дарвозалар бўлган. Бизнингча, боғнинг тўрт томонидаги дарвозалар сарой дарвозаларига қаратиб қурилган бўлиб, уларни ўзаро тўғри ўтказилган йиллар боғлаб турган. Ҳеч шубҳа йўқки, боғнинг асосий бош дарвозасидан шаҳарга қараб йўл кетган. Бу дарвоза кўшкнинг шарқий томонига қараган. Буни иморат чорбоғнинг ғарбий адоғида жойлашганлигидан билиб олиш мумкин.

Юқоридаги маълумотларга асосланиб, ушбу иншоот дастлаб Дилкушо ёки Феруза боғининг ичида қурилган кўшк бўлган. Бунга мана шу иншоотнинг боғ ичида қурилганлиги тўғрисидаги оғзаки маълумотлар, ўрта асрлар қўлёзмалари, Амир Темур даври ғишларининг ишлатилганлиги ва бошқалар гувоҳлик беради. XV асрда Шоҳи Зинда мажмуасидаги мақбараларнинг, барча бинолари галланиб бўлинганлиги туфайли Муҳаммад Султон мадрасасининг дарсхоналари, Руҳобод мақбараси, Оқ сарой қасри ва бошқа иморатлардан сўнги Темурийлар мақбаралари сифатида фойдаланилди. Шу аъъана XV асарда вайрона ҳолига келган Амир Темурнинг Ишратхона қасрида ҳам ўз аксини топди.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Мозийдан садо журнали 1.(69).2016
2. Ў.Алимов. Ўрта асрларда Мовароуннаҳрда боғчилик хўжалиги тарихи. Т.Фан.1994 йил.